

Андрій Яковлів

**ОСНОВИ
КОНСТИТУЦІЇ
У. Н. Р.**

ПЕРЕВИДАНО ЛИШЕ ДЛЯ СТУДІЙ У СЕРІІ
Студійно-Наукові Матеріали, ч. 4.

Андрій Яковлів

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЇ

У. Н. Р.

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"
НЮ ЙОРК - ЗДА
1964

ВИД ВИДАВНИЦТВА

Перше видання цієї книжки появилoся було в Парижі, 1935 році. Наше видання є 2-е незмінене, бо хотіли ми зберегти її, як докуме нтарну працю в цій ділянці.

В цій серії появилися досі такі праці:

Ч. 1. Проф. В. Шербаківський: *Форма ця Української Нації* - 1.75

Ч. 2. О. Бочковський: *Наука про Націю і її життя*, - 1.-

Ч. 3. В. Будзиновський: *Ішли Діди на Муки*, -- 1.-

а в Серії МАТЕРІЯЛИ й ДОКУМЕНТИ появилися:

Ч. 1. М. Возняк: *Початки Української Комедії (1619-1819)*, - 2.-

Ч. 2. *НА ВІЧНУ ГАНЬБУ ПОЛЬЩІ* - 5.-

Ч. 3. С. Гольдельман: *ЛИСТИ ПРО УКРАЇНУ, матеріали до історії україн.- жидів. відносин* - 2.-

За В-во "ГОВЕРЛЯ"

Д-р Микола С. Чарторийський

В числах 8, 9 та 41 «Тризуба» за 1928 р. було вміщено статті проф. А. Яковлєва: «Основи конституції УНР» та «До питання про легальність Уряду УНР», в яких автор на підставі державно-правних актів верховної влади УНР, починаючи з Української Центральної Ради, есебічно висвітлив основні принципи державного устрою і органів державної влади УНР.

Зазначені статті поки-що уявляють видіну в історично-правній літературі нашій працю, що документально і повно освітлює правний стан УНР, але користування ними значно утруднюється тим, що вони були надруковані давно та ще й в різних числах «Тризуба».

Тому видавництво «Меч» визнало за корисне перевидати ці статті, за згодою автора, окремим виданням і цим зробити їх доступними широкому громадянству.

Видавництво «М Е Ч».

I. Основи конституції У. Н. Р.

Українському народові судилося відновити своє державне життя в ті часи, коли в цілому цивілізованому світі були признані й прийняті такі основні принципи конституції демократичних держав: а) суверенітет народу і виявлення його в «самоозначенні», себ-то в установленні форми й компетенції державної влади; б) суверенність держави, що складається з внутрішньої самостійності й зовнішньої незалежності держави; в) організація державної влади на основі обов'язкового розподілу законодавчої й виконавчої функцій між окремими органами цієї влади, парламентарна форма законодавчого органу і контроль його над виконавчою владою. З погляду цих принципів і належить оцінювати ті акти виявлення суверенної волі українського народу, які привели до утворення самостійної української держави у формі У.Н.Р. та поклали основи її конституції.

1. Спільне виявлення народами, що входили в склад всеросійської монархії, своєї суверенної волі через повалення царської влади (революція 1917 р.) дало українському народові можливість вільного самоозначення, вияв-

лення його суверенної волі в напрямі утворення певних умов для дальнішого державно-політичного життя на своїй землі. Після перших виявів стихійного ентузіазму й радости визволення від двохсотлітньої неволі, воля українського народу сфєрувалася на утворення свого представницького органу, через який народ міг би організовано виявити свою волю та на кого міг би покласти здійснення своїх національних вимог. Таким органом стала Центральна Рада, заснована в березні 1917 р. в Києві місцевими політичними й культурно-просвітніми установами, та реорганізована на Всеукраїнському Конгресі в квітні того-ж року. На цьому Конгресі український народ проголосив перші вимоги свої державно-політичного характеру. Конгрес визнав, що «тільки національно-територіяльна автономія України в стані забезпечити потреби нашого народу і всіх інших народів, що живуть на українській землі». Автономний устрій України... «знайде цілковиту гарантію для себе у федеративному державному устрою Росії — у формі федеративної демократичної республіки». Конгрес, далі, визнав «за російськими установчими зборами право санкції автономії України та федеративного устрою Російської республіки», залишивши «прихильникам нового ладу на Україні, до скликання російських установчих зборів, творення основ автономного життя». Нарешті, посилаючись на право всіх народів на самоозначення, Конгрес вимагав, щоб «кордони між державами

були встановлені згідно з волею прикордонного населення і щоб для забезпечення цього були допущені на мирову конференцію...тако-ж і представники тих народів, на території яких відбувається війна, в тому числі й України». Як бачимо, перші вимоги представників українського народу не пішли далі автономії України, себ-то лише внутрішньої державної незалежності. Суверенітет свій і своєї держави народ добровільно обмежував, ставлячи державу свою в підлеглисть загальній федеративній владі Російської республіки. Тепер ці вимоги здаються нам недостатніми, малими, але в тодішніх умовах і обставинах вони здавалися максимальними. Наша інтелігенція, що стояла на чолі українського духу, не почувала ще в собі сили, щоб порвати остаточно з Росією, і не мала зв'язків і контакту з народними масами, а народ лише помалу входив у коло державно-політичних ідей та інтересів. Відсутність контакту й порозуміння між інтелігенцією й народними масами відбилася в тих скачках, нерівності, іноді в незгоді між словом і ділом, що так характерні були для перших кроків нашого представницького органу — Ц. Ради. Виконуючи постанови Конгресу, Ц. Рада вислала до Тимчасового Уряду Російського делегацію для переговорів, яка мала вимагати, щоб цей уряд «виявив в тому чи іншому акті своє принципіальне прихильне відношення до домагання автономії України». В той же час українські представники на крає-

вому з'їзді робітничих, селянських і салдатських депутатів у квітні, на 1-му селянському з'їзді та на I-му й II-му військових з'їздах в травні й вересні рішуче вимагали від Тимчасового Уряду негайного затвердження національно-територіальної автономії України, а після відмовлення уряду вимагали розриву з ним і негайного фактичного здійснення Ц. Радою автономії України без згоди з російським урядом. І ці свої вперше сформульовані політичні вимоги представники народніх мас внесли в Ц. Раду, переваживши своєю кількістю та радикально змінивши державно-політичні настрої Ц. Ради. Лише спираючись на цю нову більшість, Ц. Р. могла 3 червня прийняти резолюцію: «звернутися до всього українського народу з закликом організуватися та приступити до негайного закладення фундаменту автономного ладу на Україні», та видати 10 червня (ст. ст.) свій I-ий Універсал, в якому оголосила, що «центральне російське правительство не схотіло разом з нами творити новий лад» і тому «однині самі будемо творити наше життя».

I-ий Універсал Ц. Р. поставив першу межу на шляху творення української держави та відокремив перший пореволюційний період словесних декларацій і прохань, звернених до російського уряду, від слідуєчих періодів свідомо організованої акції. В цей перший період народ спромігся поставити мінімальні державно-політичні вимоги свої про автономію, та й то в невиразній формі прохання про «приз-

нання принципово» права українського народу на автономію. З погляду правного Ц. Рада в цей період уявляла з себе український громадський орган, що складався з представників українського населення, та й то не всього; не було в ньому тако-ж представників інших народів, що жили на Україні. Жадного державно-урядового значіння Ц. Р. не мала, бо поруч з нею на Україні існували й діяли державно-адміністративні й громадсько-політичні органи російськи, що підлягали центральному російському урядові і його одного визнавали. Вся сила й авторитет Ц. Р. базувалися не на формальних приписах, а на признанні та на моральній підтримці українського народу. Праця Ц. Р. провадилася в загальних зборах і в Комітеті Ради, який разом з тим мав де-які виконавчі функції.

Оголошуючи I-ий Універсал, Ц. Рада вступала на шлях самостійної реальної праці по заведенню автономного ладу на Україні. Така праця потребувала в першу чергу спеціального виконавчого органу і цей орган було утворено в середині червня (ст. ст.) у формі Генерального Секретаріату, в складі 10-ти генеральних секретарів і генерального писаря. Завданням, компетенцією й відношенням до Ц. Р. Генеральний Секретаріат уявляв вищий виконавчий орган, відповідальний перед Ц. Радою.

Таким чином, в цей момент на Україні з'явилися, ніби-то, всі елементи держави: народ, територія, органи державної влади. Але держави

все таки ще не було, бо бракувало головнішої основи всякої держави: були органи верховної влади, але того формального, публічно-правного, примусового зв'язку, який лучить до купи в єдине ціле державні елементи, себ-то самої влади державної — ще не було. Ц. Рада мала в той час великий авторитет, користувалася загальним признанням українського народу на всій території України і навіть за її межами, але цей авторитет був лише морального, а не державно-правного характеру. «Ми вступили, — говорилося в декларації Генерального Секретаріату, — в ту зону, де стикаються межі двох влад — моральної і публічно-правної. Ми вже не можемо сказати, в якій саме половині більше чи менше стоїмо». Таким чином, треба було ще переступити межі моральної зони, себ-то перетворити моральну владу в політично-правну, щоб завершити організацію української автономної держави. Генеральний Секретаріат в своїй декларації накреслив реальні плани для цього і, коли б він був перевів їх у життя, то без сумніву на кілька місяців прискорив би утворення української держави.

На жаль, відсутність контакту з народними масами, неосвідомленість про їх настрої, попередження що-до національно-політичної зрілості народу, дефекти агітаційної праці серед населення, нарешті ворожість до українських змагань росіян були причиною того, що Ген. Секретаріат не зважився піти шляхом чисто

революційним, («самі будемо творити життя своє»), а пішов протертим шляхом переговорів і угоди з російським урядом. Наслідки цього ми знаємо. Переговори російських міністрів у Києві з Ц. Радою, декларація Тимчасового Уряду, II-ий Універсал, Статут вищого управління України, вироблений Ц. Радою, й «Тимчасова Інструкція для Генерального Секретаріату» російського уряду, — це акти, що з'явилися внаслідок поступовання Ц. Ради й Генерального Секретаріату. Повитивним було лише те, що виявилася грізна й непереможима різниця в принципах, актах і поглядах між Ц. Радою і російським урядом. Ц. Рада прямувала до перзведення дійсної державної автономії України в рямцях Російської республіки, а російський уряд згожувався лише на адміністративну автономію та й то не на всій українській території, ігноруючи зовсім права Ц. Ради, як верховного представницького органу України. Не дивлячись на всі зусилля Ц. Ради прийти до якоїсь згоди, не дивлячись на формальне прийняття Тимчасової Інструкції і затвердження Тимчасовим Урядом 1-го вересня проведеного Ц. Радою Генерального Секретаріату, повної згоди і остаточного вирішення справи не сталося. Єдиним придбанням, важливим з формального боку, була згода з національними меншостями, визнання ними авторитету й влади Ц. Ради і вступ їх представників у склад Ц. Ради й Генер. Секретаріату. Цим фактом Ц. Рада й Ген. Секр. перетворилися з чисто

національно-українських органів в територіяльній. Але реальної влади, хоч би на обмеженій території, Генер. Секретаріят не мав. На Україні перебували військові організації, що підлягали головному російському командуванню, адміністрація залізниць, пошти й телеграфу, суди й центральні фінансові установи тако-ж слухалися лише Петрограду. Та й сам Генеральний Секретаріят, хоч він і прокламував свою відповідальність лише перед Ц. Радою, все таки трактувався російським урядом, як орган російської влади на Україні. Російський Сенат одмовився оголосити офіційним шляхом Тимчасову Інструкцію, а російський уряд навіть намірився віддати Генеральний Секретаріят під суд за державну зраду, після того, як Ц. Рада підняла питання про скликання українських установчих зборів для вирішення справи державного ладу на Україні.

Таке ненормальне, запутане становище не могло довго тривати та й події, що наступили в Росії і почасти на Україні в зв'язку з спробами реставрації Корнілова та большевицькою акцією в Петрограді і в Москві, примусили Ц. Раду до рішучих кроків. За підтримкою селянства, зібраного на Всеукраїнській Селянській Раді, та українського вояцтва, що зібралося в Києві на 3-му військовому з'їзді, Ц. Рада, під час заколоту в Києві, піднятому російським військовим штабом, організувала Революційний Комітет, якому надала вперше військову й адміністративну владу на всій території

України. Революційному Комітетові пощастило, за допомогою делегатів військового з'їзду, остаточно ліквідувати російський штаб і військову владу російського уряду. З цього моменту фактично реальна влада на Україні перейшла до Ц. Ради й Генерального Секретаріату.

2. Тим часом підняте большевиками повстання скінчилося їх перемогою і російський Тимчасовий Уряд перестав існувати. На Україні влада була в українських руках. Лишалось оформити цей фактичний стан річей. І от 31 жовтня 1917 р. Ц. Рада поповнила склад Генерального Секретаріату, на слідуєчий день винесла постанову про росповсюдження влади своєї на всі українські губернії, 1-го листопаду оповістила про це населення, а 7 листопаду оголосила III-ій Універсал, яким підвела формальні основи під фактично існуючу вже Українську державу. «Від нині, — говорилося в Універсалі, — Україна стає Українською Народною Республікою. . . До установчих зборів України вся власть творити лад на наших землях, давати закони і правити належить нам — Українській Ц. Раді і нашому Правительству — Генер. Секретаріатові України. До території Укр. Нар. Респ. належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Харківщина, Полтавщина, Херсонщина, Таврія (без Криму); а тако-ж частини Курщини, Холмщини, Вороніжчини та інших сумежних губерній

і областей, де більшість населення українська, які мають бути прилучені «по згоді організованої волі народів».

Встановивши форму державного ладу на Україні — демократичну республіку, органи державної влади: законодавчий — Ц. Раду, і виконавчий — Генеральний Секретаріат, означивши точно державну територію, Універсал, далі, встановив і інші основні принципи конституції У. Н. Р.: демократичні свободи: слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканість особи й мешкання, право й можливість уживання місцевих мов в зносинах зо всіма установами, скасував кару смерти, встановив принципи суду: «суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу»; скасував право приватної власності на землю та визнав приватні землі власністю всього трудового народу без викупа; встановив 8-ми годинний робочий день та признав урядові й робітникам право контролю над промисловістю; признав національним меншостям України право на національно - персональну автономію; нарешті признав на 27 грудня 1917 р. вибори до українських установчих зборів, а на день 9 січня 1918 р: скликання цих зборів.

В той час, коли було видано III Універсал, Ц. Рада й Генер. Секретаріат мали вже в своїх руках реальну владу на цілім просторі України. Права їх, як органів верховної влади, були визнані всіма народами, що населювали Україну, бо ці органи склалися з

представників усіх народів України. Отже Універсал виходив від правомочного органу, який оди́н лише міг його видати, та ще й видав його вільно, без наказу або примусу іншої влади, як свободне виявлення суверенної волі народів, що населюють Україну.

З погляду державного права III-й Універсал є основний конституційний закон, яким була встановлена на Україні демократична, народоправна держава у формі — Української Народньої Республіки. Як по способу встановлення, так і по основним принципам своєї конструкції, У. Н. Р. була суверенною державою з автономною, себ-то самостійною верховною владою, нічим необмеженою що-до всіх без виключення справ внутрішнього державного ладу, законодавства, суду й управління. Що-ж торкається зовнішньої незалежності У. Н. Р., то, зостаючись фактично цілком самостійною і на зовні, у відношенні до інших держав, У. Н. Р. була формально обмежена слідуючою постановою III Універсалу: «Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогти всій Росії, щоб вся Російська республіка стала федеративною рівних і вільних народів». Вироблення «нових форм» цієї федерації має бути переведено на українських і всеросійських установчих зборах. Ця постанова обмежувала лише формально зовнішню незалежність У. Н. Р., бо в той час не існувало не тільки російської федерації рівних і вільних народів,

але не було вже й Російської демократичної республіки з Тимчасовим Урядом Керенського. Вся власть в Росії перейшла до рук совітів, якими заправляв Ленін з товаришами і влади яких Україна не визнала. Отже обмеження це було лише на папері, а не в дійсності, хоч Ц. Рада, як видно з документів того часу, вживала конкретних заходів, щоб організувати центральну всеросійську федеративну владу, напр., зверталася в цій справі до союзу козаків, до Кавказу, Сибіру, Молдавії, Криму, а тако-ж і до совіта народніх комісарів. Та всі заходи не привели ні до чого.

Навпаки, фактичне існування суверенної, самостійної У. Н. Р. на основі конституції III Універсалу та здійснення верховною владою її державних функцій як в межах України, так і назовні, привели до актів міжнароднього характеру, які вже й формально ствердили повну незалежність У. Н. Р. Це були: признання совітом народніх комісарів Росії самостійності У. Н. Р. та оголошення їй війни, офіційне визнання У. Н. Р. Францією й Англією і, нарешті, таке-ж визнання У. Н. Р. Центральними Державами та їх спільниками: Болгарією і Туреччиною.

3. Таким чином, на початку січня 1918 року У. Н. Р. фактично і юридично, через признання чужими державами, стала суверенною державою, самостійною в межах своєї території і не від кого незалежною на-

зовні. Лишилося прокламувати цю незалежність формальним порядком. І це зробила Ц. Рада, оголосивши свій IV Універсал 9-22 січня 1918 р., в день, призначений для скликання українських установчих зборів. Словами: «однині У. Н. Р. стає самостійною, не від кого незалежною, суверенною державою Українського Народу» було формально закріплено повну внутрішню й зовнішню незалежність У. Н. Р. В цьому Універсалі Ц. Рада більше уваги звернула на принципи зовнішньої незалежності, а саме: оповістила оборонну війну совітам, доручила заключити мир з Центральними Державами, висловила бажання мирного співжиття з сусідніми державами. З постанов, що торкаються конституції У. Н. Р., слід відмітити такі: переіменування Генерального Секретаріату в Раду Народніх Міністрів, підтвердження постанов про скасування приватної власности на землю, про контроль над торгівлею й промислом, постанов про національно-персональну автономію. Одмінно від попередніх постанов і на цей раз цілком правильно було вирішено питання про можливу федерацію з іншими народами бувшої Росії, а саме це питання було передано на вирішення не всеросійських, а українських установчих зборів — «цього найвищого господаря й впорядчика землі нашої», як сказано в Універсалі. Вирішення цього питання в такій формі в жадний спосіб не могло обмежувати суверенности У. Н. Р.

IV-й Універсал остаточно встановив осно-

ви конституції У. Н. Р. Розвинення цих принципів в основний конституційний статут мало «довершити, справити й до останнього порядку привести... українські установчі збори». Після оголошення Універсалу Ц. Рада прийняла ще де-які закони конституційного характеру: закон про національно-персональну автономію, закон про автокефалію Української Православної Церкви, земельний закон.

4. Вибори до установчих зборів, відкриття яких було призначено на 9-22 січня 1918 р., через військові події були відкладені і проведені вже в квітні міс. та й то не повсій Україні. За цей час парламентська комісія Ц. Ради викінчила проєкт повного конституційного закону, який мали розглянути й затвердити установчі збори. Але переверот, доконаний генералом Скоропадським за допомогою німецького війська, перешкодив цьому. Тому Ц. Рада на останньому засіданні своєму, 29 квітня (нов. ст.), наспіх заслухала й ухвалила проєкт конституції, або «Статут про державний устрій, права і вольності У. Н. Р.» Але не вистачило вже часу на промульгацію й оголошення формальним порядком цього закону і тому він не набрав законної сили. За Статутом верховна влада У. Н. Р. здійснюється Всенародніми Зборами, — органом законодавчим, і Радою Народніх Міністрів, — органом виконавчим. Верховним представником У. Н. Р. на правах президента є голова Всенародніх Зборів, так

як це було й за Ц. Ради. Склад Всенар. Зборів обирається з громадян не молодше 20-ти років всенароднім голосуванням по 5-ти-членній формулі в кількості — один депутат на 100 тис. населення. Праця Зборів проходить в сесіях, яких повинно бути не менше 2-х на рік. Збори розглядають і затверджують закони, проголошують війну, затверджують міжнародні договори, контролюють Раду Міністрів, віддають під суд окремих міністрів і т. и. Рада Міністрів формується головою Зборів, який виконує функції голови Ради, і затверджується Зборами. Окремі міністри вибираються в склад Ради М-рів цим же порядком і вибувають зі складу Ради, коли їм буде висловлено недовір'я. Суд є незалежний від законодавчої і виконавчої влади. Вищою інстанцією суду є Генеральний Суд, обраний Всенародніми Зборами, він має касаційні функції для всіх судів; він же судить членів Всенародніх Зборів і міністрів. Конституція признає громадянам усі конституційні свободи, а національним меншостям право національно-персональної автономії. Загалом беручи, конституція Ц. Ради складена на зразок європейських і американських конституцій з де-якими особливостями, як, напр., встановлена лише одна палата — Всенародні Збори. Голові зборів надано функції президента республіки й голови Ради Міністрів. В проєкті були й прогалини: не встановлено, наприклад, хто має право виконувати законодавні функції в часі парламентських ферій, не озна-

чено території У. Н. Р., не включено закону про скасування приватної власності на землю, та инш.

5. Переворот, який стався на Україні 29 квітня 1918 р., основно змінив форму державного ладу: замість У. Н. Р. була утворена монархична Українська Держава на чолі з абсолютним монархом, який назвав себе «Гетьманом всієї України». Не дивлячись на комедію обрання гетьманом ген. Скоропадського, не дивлячись на його «присягу на вірність Україні», Скоропадський виявив суть і джерело своєї влади в своїй «грамоті до українського народу», в якій він заявив: «От цієї грамотою я оголошую себе гетьманом всієї України». Так міг сказати не обраний народом монарх, а лише той, хто владу свою встановив сам без волі і проти волі народу. Першим кроком гетьмана було скасування всіх законів У. Н. Р. і роспущення її органів. У. Н. Р. перестала існувати. Український народ в масах своїх скорився силі німецьких військ та й то не надовго, але влади гетьмана не признав. Скоро в Києві українські політичні партії заклали Національний Союз, який потроху скупчив у собі всі політичні українські партії і громадсько-політичні угруповання. Був один момент, коли здавалося могло б зародитися порозуміння представників народу з гетьманом: навіть було зроблено спробу співробітництва з урядом гетьмана через вступ до Ради Міністрів, з до-

ручення Нац. Союзу, 4-х міністрів з партії с.-ф. Але спроба ця ні до чого не довела. Гетьман роспустив коаліційне міністерство, призначив нове, вже без українців і, нарешті, оголосив в грамоті 14 листопаду «федерацію України з Росією», конечною метою якої признав «відновлення єдиної Росії». Ця «федерація», як бачимо, не була подібна до тієї, яку проголосувала у свій час Ц. Рада і яку український народ в своїй державній еволюції вже пережив: ні, це була лише «ширма», за якою ховалася «единая, недѣлимая Россія».

Тому то так вразила ця грамота весь український народ і підняла його до одвертої боротьби з гетьманом.

6. Повстання проти гетьмана ухвалив Національний Союз, а організувала й провадила Директорія, обрана Нац. Союзом в складі: голови Директорії — В. Винниченка і членів: С. Петлюри, якого було іменовано Головним Отаманом українських республіканських військ, Ф. Швеця, П. Андрієвського й А. Макаренка. В своїй декларації 15 листопаду 1918 р. Директорія У. Н. Р., між иншим, заявила, що вона буде боротися за всі соціальні й політичні здобутки народу, які українські установчі збори мають закріпити на вільній українській землі, та за самостійність української держави у формі У. Н. Р. Боротьба проти уряду гетьмана скінчилася перемогою Директорії; гетьман і його уряд зріклися окремими формальни-

ми актами своєї влади і на цілій Україні знов була привернута попередня форма державного ладу — У. Н. Р.

Протягом збройної боротьби проти гетьмана і якийсь час після її закінчення Директорія У. Н. Р., яко революційний орган з диктаторськими правами, була органом верховної влади та виконувала неподільно законодавчу, виконавчу, а почасти й судову функції. Але прибувши до Києва, Директорія, в січні 1919 р., покликала Раду Народніх Міністрів. Розподіл функцій державної влади між Директорією та Радою Міністрів не був твердо встановлений законом. Рада Міністрів була в першу чергу виконавчим органом влади. Крім того, Раді Міністрів були делеговані де-які функції законодавчі, як, напр., підготовка законопроектів. Законопроекти, ухвалені Радою Міністрів, підлягали затвердженню Директорії. З другого боку, Директорія і сама приймала певні постанови, що торкалися головним чином самої Директорії або нормували її відношення до Ради Міністрів, або-ж торкалися важливіших міжнародніх актів чи входили у сферу діяльності Голови Республіки. Чисто представницькі функції виконував голова Директорії. З правного погляду, права й обов'язки Директорії й Ради Міністрів та їх спільна діяльність дуже близько нагадують права й обов'язки голови держави й уряду під час перерви праці парламенту: законодавчі функції переходять тоді до уряду, але прийняті закони носять тимча-

совий характер та вимагають остаточного затвердження через парламент. Директорія відновила всі закони, прийняті Ц. Радою, та ухвалила скликати установчі збори, під назвою «Конгрес трудового народу».

Ухвалюючи різні основні закони, представники українського народу завше уявляли собі У. Н. Р. як державу, що повинна охоплювати всю етнографічну територію України з корінним українським населенням, себ-то по термінології, що була вжита потім, як «велику соборну У. Н. Р.» Ще на Національному Конгресі в Києві було прийнято постанову про те, щоб на мирову конференцію було допущено представників українського населення, на території якого провадиться війна, розуміючи, головним чином населення Галичини. При заключенні договору з Центральними Державами було прийнято додаткову умову, що торкалася національно-територіяльної автономії Галичини й Буковини; а Холмщина й Полісся мали увійти в склад У. Н. Р. З відновленням державности в Галичині у формі Західно-Української Нар. Республіки, Директорія 1 грудня 1918 р. склала з представниками Галичини договір про алуку обох республік, який було затверджено Національною Радою Західної України 3 січня 1919 р., Директорією 19 січня, й урочисто проголошено в Києві 22 січня 1919 р. «одну одноцілну, суверенну У. Н. Р.» Тимчасово-ж, до установчих зборів «з'єднаної Республіки», законодавчу владу на території «бувщої За-

хідне-Української Нар. Республіки» виконує Національна Рада, а цивільну й військову адміністрацію веде державний секретаріат.

На 22 січня 1919 було скликано в Києві Конгрес трудового народу. В ньому прийняли участь представники селян, робітників і трудової інтелігенції, обрані в тих областях України, які не були окуповані більшовиками. Крім того, в Конгресі, як повноправні члени його, взяли участь представники Західньої України. По своїй компетенції Конгрес заступив установчі збори, а по своєму складу він був тими «Установчими Зборами З'єднаної У. Н. Р.», про які говорилося в акті «злуки». Директорія урочисто передала Конгресові свою революційну владу і Конгрес ухвалив «Закон про форму української влади», правда в загальних засадах, не розвинувши їх в повну систему конституційного Статуту. В точці 5 закону було сказано: «Конгрес трудового народу України стоїть проти організації робітничої диктатури і висловлюється за демократичний лад на Україні. В цілях закріплення демократичного ладу правительство У. Н. Р. разом з комісіями (Конгресу) має підготовити закон для виборів всенароднього парламенту Великої Соборної Української Республіки». Далі, з огляду на небезпечний військовий стан, верховну владу й оборону краю Конгрес передав Директорії (точка 3), яка, доповнена представником од Наддніпрянської України, до слідуєчій сесії Трудового Конгресу «має

бути верховною владою і видавати закони, необхідні для оборони Республіки», при чому ці закони передаються потім на затвердження Конгресу. Виконавча влада У. Н. Р. належить Раді Народніх Міністрів, що затверджується Директорією і в час перерви сесій Конгресу відповідає перед Директорією. Наведені постанови «Закону про форму української влади», порівнюючи до раніше прийнятих основ конституції У. Н. Р., мають такі нові принципи. Конгрес в якості установчих зборів з'єднаної У. Н. Р. дав урядові У. Н. Р. і своїм комісіям завдання підготовити закон до виборів «Парламента Соборної України». Далі, Конгрес, виходячи з акту злуки обох Україн, поповнив склад тимчасового органу верховної влади-Директорії представником від Західньої України і таким чином перетворив цей орган Наддніпрянської України в тимчасовий орган верховної влади Соборної України. Органом виконавчої влади для цілої соборної У. Н. Р. стала Рада Народніх Міністрів, в склад якої входив потім окремих міністр для справ Західньої Области У. Н. Р. Таким чином Конгрес формально виходив з акту злуки і трактував себе й інші реорганізовані ним органи, як органи єдиної соборної У. Н. Р. Всі ці постанови були переведені в життя. Була скасована назва «Західне-Українська Н. Р.» та змінена назвою «Західня Область У. Н. Р.». Представництво У. Н. Р. закордоном, з окрема на Мирівій Кон-

ференції в Парижі, було організовано, як представництво єдиної соборної У. Н. Р. Вже після переходу уряду Західної Области на терени України, військо її підлягало спільній верховній команді Головного Отамана УНР і всі державні установи Західної Области: уряд, військо й адміністрація утримувалися з бюджету У. Н. Р. Але Західня Область не втратила при цьому своєї автономії. Як передбачав акт злуки, їй тимчасово були залишені її власні органи влади: Національна Рада й Державний Секретаріят, які виконували свої функції на просторі території Західної Области, користуючись повною автономією. Таким чином сталося так, що де-який час єдина соборна У. Н. Р. реально існувала. Але це існування було не довге. В кінці 1919 р. уряд Західної Области на чолі з диктатором, всупереч акту злуки й постановам Трудового Конгресу, порвав зв'язок Західної Области з У. Н. Р. та оголосив трохи згодом самостійну «Галицьку Державу».

7. Через військові обставини нової сесії Трудового Конгресу не вдалося скликати. Функції законодавчого органу У. Н. Р. продовжувала виконувати Директорія. В складі самої Директорії наступили зміни. 11 лютого 1919 р. голова Директорії В. Винниченко подав до демісії і вийшов із складу Директорії. 7-го травня того-ж року Директорія затвердила закон про зміни в персональному складі її,

при чому ухвалила, що постанови Директорії вважаються дійсними й законними лише тоді, коли в засіданні приймав участь Головний Отаман С. Петлюра і скріпив постанову своїм підписом. 9 травня 1919 р. Директорія, за виходом із складу її В. Винниченка, обрала на голову Директорії С. Петлюру. 13 травня т. р. Директорія прийняла до відома лист члена Директорії П. Андрієвського про те, що він не може фактично провадити працю в Директорії, а тому не може нести відповідальности, та ухвалила: вважати П. Андрієвського вибувшим із складу Директорії. В кінці осені 1919 р. при переході Директорії й частини уряду на терени Польщі, уряд видав членам Директорії А. Макаренкові й О. Швецеві спеціальні повноважіння та уповноважив їх на певну дипломатичну акцію закордоном. По постанові Директорії з 15 листопада 1919 р., з огляду на від'їзд згаданих членів Директорії закордон у державних справах, «верховне керування справами Республіки було покладено на голову Директорії Головного Отамана С. Петлюру, який іменем Директорії має затверджувати всі закони й постанови, ухвалені Радою Міністрів». Після відновлення праці уряду У. Н. Р. на рідній землі, весною 1920 р., Директорія затвердила постанову Ради Міністрів 21 травня 1920 р. про скасування уповноважень, виданих членам Директорії, Макаренкові й Швецеві, та про те, щоб вони негайно повернулися з-закордону на Україну, чого вимагають

державні інтереси. Ще раз, 20 жовтня того-ж року, Директорія прийняла постанову про заклик Макаренка й Швеця до повороту на Україну для державної праці. Але «перебуваючі за кордоном» члени Директорії не бажали залишити Відня і відмовилися повернутись на Україну по тій причині, що постанова Директорії, ніби то, являється «незаконною».

Внаслідок зазначених змін в складі Директорії вона продовжувала свою чинність в особі голови її, С. Петлюри, на підставі постанови 15 листопаду 1919 р. Військові події на Україні все не давали змоги скликати сесію Трудового Конгресу, а між тим умови державної праці вимагали участі в керуванні державою народного представництва. Виходячи з цих міркувань, Рада Міністрів виробила, а Директорія затвердила 12 листопаду 1920 р. «Закон про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в У. Н. Р.» і про «Державну Народню Раду». Закони ці були опубліковані у Вістнику Держ. Законів 19 листопаду того-ж року. По своєму характеру закон про тимчасове верховне управління не є основним конституційним законом, а лише тимчасовим, що звів до купи прийняті раніше постанови та оформив фактичний стан річей, який утворився на підставі закону Трудового Конгресу і внаслідок нескликання Конгресу. В законі зазначено, що він визначає тимчасові правила верховного управління й законодавства «до часу, коли матиме чинність в У. Н. Р. ухвалена на-

роднім представництвом повна конституція». По своєму змісту закон 12 листопаду майже нічого нового проти попередніх конституційних законів У. Н. Р. не вніс. Директорія, яка по закону Трудового Конгресу була тимчасовим законодавчим органом верховної влади, свої законотатні функції та контроль над урядом делегувала Державній Народній Раді, складеній з представників населення, політичних, громадських, наукових, професійних та кооперативних організацій і установ. До скликання Державної Народньої Ради права й обов'язки її покладалися на Раду Народніх Міністрів, яка фактично ці функції вже виконувала. Директорія, залишила собі лише функції Голови Держави: затвердження законів, договорів, призначень, акти амністії й представництво перед чужими державами.

Треба сказати, що цей тимчасовий закон не був здійснений вповні через військові обставини. Так, внаслідок залишення рідної землі та переходу на терени Польщі, не було можливості скликати Державну Раду, а нездійснення цієї найважливішої частини закону привело до того, що розподіл функцій державної влади залишився в тому вигляді, як то було до видання цього закону. Потім, року 1921, на підставі іншого закону було скликано в Тарнові, себ-то вже на еміграції, Раду Республіки, але коротка діяльність її обмежилася ухвалою, де-яких законів та контролем над діяльністю уряду і не мала впливу на конституцію У. Н. Р.

Тим часом закон 12 листопаду містив у собі один дуже важливий артикул, що торкався традиції державної влади У. Н. Р., а разом з тим її неперерваного існування. В арт. 4 закону передбачалися випадки, коли голова Директорії, який на той час представляв цілу Директорію, не зможе «через хворобу, від'їзд та з інших причин виконувати свої обов'язки». В таких випадках закон встановив заступництва голови Директорії. Його мали заступати: або голова Державної Народної Ради, або, до скликання Ради, Колегія в складі: голови Ради Міністрів, порядкуючого в Найвищому Суді У. Н. Р. і представника від усіх політичних партій України; або-ж, до складення цієї колегії, голова Ради Народніх Міністрів.

Ухвалюючи цей закон, ніхто напевно не гадав, що арт. 4 закону доведеться здійснити по причині трагічної смерті голови Директорії С. Петлюри в Парижі, 25 травня 1926 р. Але доля судила так, і так сталося. На підставі арт. 4 закону, після смерті голови Директорії Головного Отамана С. Петлюри в обов'язки його тимчасово вступив, яко заступник, голова Ради Народніх Міністрів, яким в день смерті С. Петлюри був А. Лівіцький. Натомість головою Ради Міністрів став заступник голови, Вячеслав Прокопович.

В декларації з дня 12 червня 1926 р. уряд У. Н. Р. оголосив, між иншим, що він «дає урочисту обітницю перед цілим українським народом... свято й непорушно виконати до кін-

ця свій обов'язок перед батьківщиною», себто «провадити дальшу боротьбу з ворогом, що брутальною силою поневолив нашу батьківщину». «Коли спануть з народу українського тяжкі, ганебні кайдани та повстане незалежна українська держава..., тоді буде закінчено працю й часове завдання уряду У. Н. Р.» Український народ тоді «скаже своє суверенне слово і покличе до влади тих, кого волітиме поставити коло великої державної праці». Уряд У. Н. Р. підкреслив тимчасовий характер своєї влади, яку він має передати постійному урядові на рідній землі, та перед яким він буде відповідати.

8. Ми переглянули всі головніші стадії розвою державного політичного життя України за 10 років; зокрема розібрали й оцінили державноправну вагу головних конституційних актів, що лягли в основу конституції У. Н. Р.

За ці десять років на Україні змінилося чотири форми державного ладу: автономія з Ц. Радою, самостійна У. Н. Р., монархична держава гетьманська і совітська республіка у федерації з Росією. З них дві останні — являються чужими українському народові: держава гетьмана була утворена при допомозі німців, а совітська республіка являється окупаційною, утвореною московськими комуністами при допомозі московського війська. Ні та, ні друга не були витвором вільної суверенної волі українського народу, він їх не признав і не прийняв. Єдина лише держава — У. Н. Р. спочат-

ку й до кінця була дійсним витвором українського народу. Юридичний аналіз конституційних актів У. Н. Р. переконує нас, що традиція законної влади У. Н. Р., легальний титул її—не втрачено, не дивлячись на примусове залишення владою У. Н. Р. території України: він зберігається в Державному Центрі, в уряді У. Н. Р. Цей легальний титул являється тут, за кордоном, величезної ваги фактором, бо він лучить в одне державне ціле ту частину народу, що знаходиться на еміграції, з тією, що живе на рідній землі, а тако-ж дає можливість легально заступати перед іншими державами цілий український народ, його інтереси й бажання. Це добре розуміють наші вороги та стараються всіма засобами наш Державний Центр розбити, нашу еміграцію розкласти й знищити, не зупиняючись перед такими ганебними засобами, як вбивство при допомозі свого наймита Голови Директорії С. Петлюри.

Даючи певні права, легальний титул влади накладає великі обов'язки й тяжку відповідальність. Першим і найголовнішим обов'язком уряду є обов'язок зберегти традицію У. Н. Р. чистою, незмінною та принести її на рідну землю. Народ наш там, на окупованій батьківщині чекає У. Н. Р., за нею тужить. Він її єдину прийме, відновить, розвине, зміцнить і збагатить.

II. До питання про легальність Уряду У. Н. Р.

Свого часу (в чч. 8 та 9 «Трибуна» за 1928 рік) в статті «Основи конституції У. Н. Р.», я в конспективному викладі подав історію органів державної влади У. Н. Р., аналіз дотичних конституційних актів, законів і постанов та прийшов до висновку, що існуючий закордоном уряд У. Н. Р. посідає легальний титул верховної влади У. Н. Р. Цю мою статтю «вшанував» п. Микита Шаповал своєю «критикою», яку й віддрукував у своєму органі: «Нова Україна», квітень-червень 1928 року (книга вийшла в серпні), під назвою: «Занепад У. Н. Р. I. Як було справді. II. Як вони пояснюють», стор. 1-42.

Нова праця М. Шаповала з чужої йому області юридичного аналізу та інтерпретації, як своїм «стилем», характерною для автора «барвистою» мовою, густо переквітчаною такими «словами» й термінами, яких шануючі себе і своїх читачів пресові органи ніде у світі не вживають, так і тенденційністю не уявляє чогось нового, порівнюючи до інших творів цього плодового автора, і з цього погляду не заслуговує на те, щоб про неї було згадано. Коли-

ж все таки ми хочемо зупинити увагу читача на висновках статті «Занепад У. Н. Р.», то робимо це лише тому, що згадана стаття, хоч і підписана одним М. Шаповалом, уявляє собою без сумніву «колективний твір» кількох авторів та повторює думки, які за останній час почали з'являтися не тільки в специфічній пресі п. Шаповала, але й в інших органах. Через повторювання безліч разів і завідомо неправдиві думки можуть придбати видимість правди в очах непоінформованого читача, як що не знайдуть спростовання. По цим лише мотивам хочу подати тут відповідь на висновки статті: «Занепад У. Н. Р.».

Автор (чи автори) цієї статті поставили собі завданням переконати читача, що державний центр У. Н. Р. не посідає легального титулу верховної влади У. Н. Р., легальний уряд У. Н. Р. давно вже перестав існувати, а традиція законності влади перервалася через порушення Конституції Трудового Конгресу та через «перевороти» і «узурпацію», що, ніби-то, були dokonані С. В. Петлюрою, Радою Міністрів на чолі з І. Мазепою й А. Лівичьким та всіма політичними партіями, крім соц.-революціонерів, особливо-ж с.-демократами та радикал-демократами.

Всі свої аргументи автор базує на своєрідному тлумаченні закону Трудового Конгресу з 28 січня 1919 р. М. Шаповал стверджує, що Трудовий Конгрес, маючи «правильну уяву про со-

ціальну структуру України, поклав підвалини влади селян і робітників». «Господарь (!?) видав закон про трудові ради, про владу селян і робітників, а не про народоправний, демократичний парламент» (ст. 29). На доказ правдивості свого твердження, М. Шаповал не подає жадних аргументів, крім голословних заяв про «політичний реалізм», про соціальну революцію на Україні, про те, що ще Центральна Рада «ставила самостійну, соборну соціалістичну республіку» і т. и.

В дійсності-ж Трудовий Конгрес в арт. 5 закону 28 січня проголосив: «Конгрес Трудового Народу України стоїть проти організації робітничої диктатури і висловлюється за демократичний лад на Україні. В цілях закріплення демократичного ладу правительство У. Н. Р. разом з комісіями має підготувати закон для виборів всенароднього парламенту Великої Соборної Української Республіки». Отже в супереч твердженням М. Шаповала, Трудовий Конгрес проголосив не соціалістичний, а демократичний лад, всенародній, себ-то те-ж демократичний парламент, а не владу селян і робітників. М. Шаповал, правда, натискує на закон про місцеві конгреси та ради трудового народу (ст. 3-5) і кладе його в основу державного ладу, утвореного Конгресом, але й це не так. По перше, місцеві конгреси і ради трудового народу, по думці арт. 6 закону, не являються тими «новими органами влади на місцях»,

про які говорить закон, а лише дорадчими та контрольними органами при комісарах, себ-то помічними органами в системі управління; по друге, на підставі арт. 6 закону нові органи влади на місцях «мають бути скликані на основі всенароднього голосування», отже знов таки на основі демократичній, а не по системі селянсько-робітничих рад; по третє, з контексту закону виходить, що місцеві трудові ради мали бути лише тимчасовими контрольно-дорадчими органами, а не постійними. «На основі всенароднього голосування мають бути скликані нові органи на місцях, а до того місцева власть в інтересах національної оборони повинна належати довіреним правительству У. Н. Р. — комісарам, які повинні працювати в контакті і під контролем місцевих трудових рад, пропорціонально обраних від селян і робітників» (арт. 6). Таким чином, Трудовий Конгрес ухвалив утворення постійних органів місцевої влади на демократичній основі і лише до часу скликання цих демократичних органів допустив владу комісарів під контролем трудових рад. Правдивою основою конституції Трудового Конгресу був послідовно переведений по всій системі державної влади й управління принцип демократичного ладу, починаючи від всенароднього парламенту і кінчаючи всенародніми обраними органами місцевої влади.

Що торкається постанов закону 28 січня про верховну владу, то й тут тлумачення М. Ша-

повала не зовсім відповідають закону. «Цим законом, — пише він, — доручено верховну владу на час між сесіями Конгресу (правильніше: «до слідуєчої сесії») — Директорії, а виконавчу владу — відповідальній перед Директорією Раді Народніх Міністрів»... «Директорію уповноважено видавати закони, необхідні для оборони Республіки, при чім ці закони мали бути передані на затвердження найближчій сесії Трудового Конгресу» (стор. 2-3). Це все так, але зовсім неправильне твердження автора, що «в и щ і контрольні функції покладено на окремі комісії, обрані Труд. Конгресом». В законі про контрольні функції говориться так: «виділивши із свого складу комісії з законопідготовчими і контрольними функціями, які мають розробити законопроект до слідуєчої сесії Трудового Конгресу, а також допомагати правительству в оздоровленні адміністративного апарату всієї Республіки від контрреволюційних і антидержавних елементів» (арт. 2). Отже контрольні функції комісії в законі не кваліфіковані, як «вищі», це вже додаток М. Шаповала, який зроблено з метою довести, що комісії мали право контролювати і Директорію та Раду Міністрів. Навпаки, з контексту арт. 2 закону виходить, що під контрольними функціями закон розумів лише контроль над адміністративними органами.

Далі М. Шаповал не звертає уваги, або сві-

домо замовчує надзвичайно важливу постанову закону 28 січня, а саме, що Трудовий Конгрес визнав «внутрішнє і зовнішнє положення Республіки» настільки загрожуючим і небезпечним, що сам припинив свої засідання і скликання слідуєчої сесії Конгресу, з яким було зв'язано строк уповноважень Директорії, яко Верховної Влади, доручив своїй Президії (це важно) в порозумінні з Директорією — «в найближчий час, коли явиться змога нормальної роботи» (арт. 4). З цього виходить, по перше, що ще в січні 1919 року Конгрес визнав становище Республіки небезпечним, загрожуючим, при якому нормальна робота Конгресу була неможлива. З дальнішого ходу подій на Україні ми знаємо, що з часу припинення праці Конгресу становище на Україні не тільки не поліпшило, а стало ще більш загрожуючим і небезпечним, і ні разу не було таким, щоб з'явилася змога нормальної роботи Конгресу. По друге, обвинувачення, які кидає М. Шаповал на адресу Директорії, С. В. Петлюри, Ради Міністрів у «саботажі», в тому, що вони не скликали сесії Трудового Конгресу, являються цілком безпідставними, бо по арт. 4 закону ні Директорія, ні Рада Міністрів не мали права скликати сесію Труд. Конгресу, закон не їм, а Президії Конгресу, доручив скликання слідуєчої сесії. Обставини склалися так, що Президія Конгресу не мала змоги скликати нову сесію, не тільки з причини небезпечного

становища на Україні, але тако-ж і через те, що частина членів Конгресу перейшла до большевиків (крайні ліві), частина лишилася в окупованій большевиками чи Денікіном частині України, представники Західньої України роз'їхалися, а решта членів, що була при уряді, не могла скласти законного кворума. Наскільки становище з цього погляду було тяжке, видно з того, що з обраних Конгресом комісій працювала мала їх частина та й то протягом короткого часу. При таких обставинах, незалежних ні від Президії Конгресу, ні від уряду У. Н. Р., слідуєча сесія Конгресу не могла бути скликана, і сталося так, що постанови закону 28 січня 1919 р. про верховну владу і порядок законодавства й управління, розраховані на короткий час — між двома сесіями Конгресу, силою трагічних подій невпинної боротьби за саме існування держави, перетворилися в норми постійні й сталі, що зовсім не входило в намір законодавця. Коли б Трудовий Конгрес міг передбачити послідуєчі події, то він напевне прийняв би інші постанови та видав би повнішу конституцію У. Н. Р., бо не може держава нормально жити й управлятися на підставі «тимчасових» законів.

М. Шаповал пише далі: «всі органи державної влади і вся їх діяльність можуть бути легальними лише при умові, коли вони «правно» виходять з цього закону» (стор. 2). І це твердження, висловлене в категоричній формі, потребує пояснень. Закон 28 січня передав вер-

ховну владу Директорії; всі інші органи влади поставлені в залежність від Директорії безпосереднє, як от Рада Народніх Міністрів, або через Раду Міністрів — владу виконавчу. Ото-ж легальність усіх підлеглих Директорії органів влади, в тому числі й Ради Народніх Міністрів, встановлюється не законом 28 січня, а законами та постановами, виданими Директорією, як верховною владою. Тому лише легальність влади самої Директорії У. Н. Р. базується на законі 28 січня, ним обумовлюється і через нього в'яжеться з Трудовим Конгресом.

Таким чином, щоб мати право не визнавати Директорію, яко легальну верховну владу У. Н. Р., треба довести, що Директорія порушила закон 28 січня і при тому порушила в таких основних точках, в таких основних його засадах, що цим порушенням розірвано традицію верховної влади від Трудового Конгресу та знищено легальний титул влади Директорії.

Раніше, ніж перейти до перегляду обвинувачень, які кинув М. Шаповал Директорії, я, дотримуючись хронологічного порядку, мушу відповісти на де-які зауваження М. Шаповала, які хоч і не торкаються прямо основних тез його статті, але служать ніби-то вступом до них. Це, по-перше, зауваження, що поданий мною факт про те, що Славінський, Лотоцький, Вязлов і Стебницький увійшли в склад останнього перед «федерацією» кабінету гетьмана з доручення Національного Союзу «не відпові-

дає дійсності» і, що я «вигадав те, чого не було» (ст. 30). Раніше, ніж обвинувачувати мене, краще було б, коли б п. Шаповал заглянув у III том «Української Революції» свого однопартійця П. Христюка, який на стор. 113-114 пише: «Український Національний Союз, здавалось, тріумфував. Генерал Скоропадський і Лизогуб звернулися до Союзу за кандидатами на міністерські портфелі. В. Винниченко заходився формувати кабінет. Кандидатів було подано». І далі оповідається про утворення коаліційного кабінету з кандидатами Національного Союзу, вищепоіменованими членами партії с.-ф.

Далі, постанова Директорії 7 травня 1919 р. викликала дуже цікавий коментар М. Шаповала фактичного порядку з досить прикрими зауваженнями на адресу членів Директорії — Петрушевича, Андрієвського і Швеця про запідозріння їх в причетності до перевороту Оскілка (стор. 30-31). Але М. Шаповал гадає, що я навів цю постанову для висунення С. Петлюри «на чоло» або збільшення його уповноважень: «всі члени Директорії, мовляв, юридично рівноправні і рівновартні» (стор. 31). Між тим я як раз хотів зазначити лише голий факт, без жадних висновків, що при «юридичній рівноправності» члени Директорії своєю постановою визнали нерівновартість свою в порівнянні до С. Петлюри.

Нарешті, спинюся на зауваженнях М. Ша-

повала відносно постанови Директорії 13 травня 1919 р. Цією постановою Директорія прийняла до відома лист члена Директорії П. Андрієвського про те, що він не зможе фактично провадити працю в Директорії, а тому не може нести відповідальности, та ухвалила: вважати п. Андрієвського вибувшим із складу Директорії. «Що прийняла до відома», то це правильно, — зауважує М. Шаповал, — а що «ухвалила», то ні» (стор. 31). Чому, питаємо? Тому, відповідає Шаповал, що «колегіальний орган верховної влади не може позбавити свого члена верховних прав проти його волі. Лише сам член верховної колегії може відмовитись од свого звання і прав, як це зробив Винниченко». На думку Шаповала, Андрієвський не заявив про свій вихід із Директорії, а лише про те, що не зможе фактично брати участі в праці Директорії. *Expressis verbis* п. Андрієвський дійсно не сказав, що він виходить із складу Директорії, але це саме він сказав іншими словами, власне, своєю заявою, що він фактично не зможе брати участі в праці Директорії і тому за її постанови не відповідає», не означивши при тому й часу, протягом якого він не буде приймати участі в праці Директорії. Бути членом Директорії — це не «звання», не титул, як то думає М. Шаповал, навіть не право без обов'язку, а право, нерозривно зв'язане з обов'язком, покладеним на всю Директорію і на кожного її члена Трудовим Конгресом, обов'язком — приймати участь в праці Директорії,

яко органу Верховної Влади У. Н. Р. Коли п. Андрієвський відмовився від праці і відповідальности, то тим самим він позбавив себе прав і титула, себ-то вийшов із Директорії. Ось як треба розуміти заяву п. Андрієвського. І Директорія цілком правильно ухвалила: «вважати п. Андрієвського вибувшим із складу Директорії». Директорія не ухвалила: «позбавити п. Андрієвського прав члена Директорії», бо така ухвала була б неправильно й зайвою; п. Андрієвський сам по своїй волі одмовився від обов'язків і позбавив себе прав. Тому постановва Директорії з 13 травня 1919 р. має повну юридичну силу. Вона не є жадним «політичним насильством над меншістю», як висловився М. Шаповал. Твердження, що «він (Андрієвський) міг би про невідповідальність заявити і в засіданнях, бо в кожній колегії якийсь член чи члени можуть заявити і записати в протокол, що не бере відповідальности за постанову більшости» (стор. 31), являється цілковитою юридичною «ерес'ю». Основна суть кожної колегії полягає в тому, що всі справи вона вирішує більшістю голосів, що постановва більшости вважається постановою цілої колегії і що, нарешті, відповідальність за постанови, прийняті більшістю, падає на всю колегію, а не лише на більшість. Коли б було так, що той, хто голосує в меншості, має право одмовлятися нести відповідальність, тоді жадної колегії не могло б існувати.

Перехожу тепер до обвинувачень Директорії в порушенні закону Трудового Конгресу. 15 листопаду 1919 р. Директорія прийняла постанову, згідно якій, за виїздом закордон членів Директорії А. Макаренка і Ф. Швеця в державних справах, верховне керування справами Республіки та затвердження законів і постанов, ухвалених Радою Народніх Міністрів, було покладено на голову Директорії, Головного Отамана С. В. Петлюру. Цю постанову М. Шаповал називає «ліквідаційним актом У. Н. Р.», «останнім актом Директорії» (ст. 11), на тій ніби-то підставі, що це була остання постанова Директорії, як законного органу верховної влади в законному складі. В іншому місці (ст. 31) Шаповал іде далі й проголошує, що й постанова 15 листопаду являється незаконною по тій причині, що «члени Директорії Макаренко й Швець не мали права давати Петлюрі уповноваження підписувати закони іменем Директорії, а Петлюра не мав права приймати такого доручення, бо Директорію Конгрес установив, як орган колегіальний...» «Постанова 15 листопаду незаконна тому, що хоч і не юридично, але фактично касує Директорію» (ст. 31). Дивно по своїй нелогічності тлумачення! Де М. Шаповал вичитав, що Конгрес «установив Директорію, як орган колегіальний?» Такої постанови не було. Трудовий Конгрес не встановлював Директорії, — вона існувала до нього, при ньому й після нього. Конгрес лише передав верховну владу існуючій

вже Директорії, поповнивши її склад представником від Наддністрянської України. Не утворивши Директорії, Конгрес цілком послідовно не прийняв жадної постанови в справі регламентації її внутрішньої чинности, розподілу обов'язків її членів і т. ин. Директорія сама вже, як це було і до Трудового Конгресу, приймала постанови що-до свого складу та інших справ свого внутрішнього розпорядку й чинности. Директорія, напр., прийняла демісію свого голови В. Винниченка і обрала на його місце С. Петлюру; признала обов'язковою для законности кворума присутність С. Петлюри, прийняла до відома зречення п. Андрієвського. Таким-же порядком внутрішнього розподілу обов'язків Директорія, а не члени її, Макаренко й Швець, поклала на обов'язок голови, С. Петлюри, верховне керування справами Республіки, який внаслідок такого розподілу обов'язків одержав право затверджувати «іменем Директорії» законні постанови, ухвалені Радою Міністрів. Ця постанова ні в чому не порушувала закону Трудового Конгресу і тому являється і формально й по суті законною. Тим більше, що ухвала Директорії мала тимчасовий характер і була прийнята «на час відсутности з території У. Н. Р. членів Макаренка й Швеця». До цього ще треба додати, що постановою 15 листопаду Директорія сформила порядок законодавства, який не був означений Трудовим Конгресом (в арт. 3-му закону 28 січня було сказано лише, що Директорія має... «видавати

закони...»), але який було встановлено *via facti*, а саме: закони й постанови виготовляла й ухвалювала Рада Нар. Міністрів, а затверджувала іменем У. Н. Р. Директорія. Отже на підставі вищенаведених пояснень маємо право визнати висновки М. Шаповала про незаконність постанови 15 листопаду 1919 р. абсолютною непрайильними.

Після 15 листопаду 1919 р., на думку М. Шаповала, почалася «інтрига» С. Петлюри і А. Лівницького та наступила «повна ліквідація У. Н. Р., узурпація влади Трудового Конгресу» і т. и. Початок ліквідації він відносить на рахунок с.-д. і кабінету Мазепи, які, ніби-то, підготовляли «захват влади», що стався, як він твердить, 14 лютого 1920 р. в Кам'янці під владою поляків. ЦК с.-д., — пише Шаповал, — постановою 29 січня 1920 р. вимагав «поставити Петлюру президентом, всю фактичну владу сконцентрувати в руках міністрів гуртка Мазепи під назвою «кабінету», негайно скликати предпарламент, при чому Рада Міністрів мала видати правно-державний акт. «І це було зроблено 14 лютого 1920 р.» (ст. 32). Скільки праяди в цих словах М. Шаповала, буде видно з наступних фактів і документів.

Майбутній безсторонній історик, студіюючи надзвичайно тяжкий, майже катастрофічний момент, що його переживала Україна, уряд У.Н.Р., політичні партії, армія і населення в кінці 1919 і на початку 1920 рр., з подивом зазна-

чить і належно оцінить твердість і відданість інтересам держави С. В. Петлюри серед хаосу думок, порад, фантастичних проєктів реконструкції влади, взаємних обвинувачень, блягузства, зрад і т. д., і т. д. Блок українських демократичних партій: народне-республіканської, хліборобів-демократів та самостійників одним з перших виступів з проєктом реконструкції державної влади У. Н. Р. В листі на ім'я С. В. Петлюри з 26 листопаду 1919 р. та в резолюції з 10 грудня того-ж року «демократичні» партії пропонували С. Петлюрі зробити справжній переворот: ліквідувати владу Директорії і позбавити всяких уповноважень її членів, репрезентацію верховної влади тимчасово передати до рук С. Петлюри, як «Начальника У. Н. Р.», утворити парламентарний кабінет міністрів, утворити Бюро Предпарламенту з представників українських політичних партій, яке має ухвалити тимчасову конституцію і т. и. Те-ж саме запропонували уповноважені ЦК нар.-республіканської партії в листі від 13 грудня 1919 (О. Доценко. Літопис української революції Кн. 5, стор. 86-97, подано повний текст цих листів). 29 січня 1920 р. Ц. Комітет укр. соціал-демократичної партії виніс резолюцію, в якій, наспраки, вимагав скликання предпарламенту, перед яким Директорія і кабінет міністрів мали скласти свої уповноваження, видання урядом окремого державного акту про унормовання тимчасових форм державного устрою та порядку законодавства, на основі якого Директо-

рія всю свою владу виконує виключно через Кабінет і Раду Нар. Міністрів (О. Доценко, стор. 170-172). Цю одну резолюцію згадує М. Шаповал і на підставі неї обвинувачує «гурток Мазепи», а в той-же час навмисне замовчує, що такі-ж самі вимоги поставили й соціалісти-революціонери: «Обміркувавши проєкт тимчасового закону про форму державного устрою та законодавства і резолюції в цій справі с.-д. фракції УПСР в Національній Раді, група с.-р-ів ухвалила, що голова Директорії мусить тимчасово лишитися для репрезентації верхньої влади і то лише за відповідальністю і контролем Ради Нар. Міністрів, членів Директорії Швеця й Макаренка рахувати остаточно вибувшими з Директорії і рішуче позбавити їх всіх уповноважень, які вони ще мають на руках...» (О. Доценко, ст. 172). Отже, як бачимо, не тільки одна партія соц.-демократична на чолі з Мазепою, але й партія М. Шаповала — соц.-революціонери, і демократичні партії в той мент вимагали від С. Петлюри повної реконструкції влади та скликання предпарламенту, з тією лише різницею, що соціалістичні партії бажали обмеження влади Директорії на користь предпарламенту й Ради Міністрів, а демократичні навпаки,—пропонували диктатуру «Начальника У. Н. Р.». Мало того, в Кам'янці в січні 1920 р. утворилася Кам'янецька Національна Рада з представників усіх політичних партій, крім с.-д., та різних громадських установ, яка потім самочинно оголосила себе Україн-

ською Нац. Радою. Вона стала в гостру опозицію до Директорії, не визнавала її за верховну владу, а лише за тимчасовий репрезентативний орган і тако-ж вимагала скликання «народного представництва» (О. Доценко, стор. 179-180). Національна Рада пішла найдалше та намірялася до отвертого захвату влади Директорії.

А що-ж С. Петлюра? Як він реагував на всі ці проєкти та пропозиції то стати Начальником УНР., то підлягати контролю кабінету й Ради Міністрів, то здати владу на руки предпарламенту? Коли він, як твердить М. Шаповал, вів «інтригу», стремів до «самовластя» та узурпації влади, то здавалося б, що це був як раз найбільш підходящий мент для С. Петлюри здійснити свої наміри. Між тим всі ці проєкти й вимоги були зустрінуті С. Петлюрою з роспачем і сумом. «Як це все мені обридло...— сказав він —хотять влади, я в тій хвилі можу її скласти на руки якогось повномочного органу, але зараз—де-ж моральна підтримка для мене в роботі? Я її не бачу... Прямо роспач бере, коли дивишся, що ніхто й не думає про це, і куди не кинь, то все сам і сам, — скинути мене завше успіють...» (О. Доценко, стор. 172). Такі слова сказав дійсний С. Петлюра і не міг сказати той «інтриган», «узурпатор», якого утворили у своїх пасквильях Шаповал і Ко

Головним доказом «перевороту» 14 лютого 1920 р. М. Шаповал виставляє постанову ка-

бінету міністрів од 14 лютого, якою було анульовано уповноваження членів Директорії Макарєнка й Швеця та ухвалено проєкт тимчасового закону про форму державного устрою та про порядок законодавства. Цей документ М. Шаповал трактує рїжно: на стор. 13-14 він кваліфікує його, як акт «державного перевороту», повного скасування законодавства Трудового Конгресу і Директорії, як «перерву формально-юридичного і організаційного зв'язку з усією попередньою добою» та як «засновання нової держави під старою назвою У. Н. Р. з Петлюрою в ролі президента і диктатурою кабінету з соціал-демократів». Цей переворот вчинили, як пише Шаповал: «Петлюра, Мазєпа, Лівіцький, Щадлун, Безпалко, Огієнко» (ст. 15). А на стор. 32 Шаповал пише цілком протилежне: «про акти 14 лютого А. Яковлів нічого не говорить, хоч постанови ці були ухвалені «радою міністрів» (не Радою, а Кабінетом Міністрів) і були через Лівіцького представлені Петлюрі, але очевидно Петлюра знав од Лівіцького про дійсні наміри Мазєпи і К-о, тому постанови 14 лютого мабуть не ухвалив». Два цілком протилежних висновки з приводу одного й того-ж акта: то-чим актом Петлюра, Мазєпа, Лівіцький і т. и. зробили державний переворот, то Петлюра постанови не ухвалив, бо довідався від Лівіцького про наміри Мазєпи. Один раз М. Шаповал

історично кричить, що Петлюра, Лівіцький.... зробили переворот, а другий раз твердить, що переворот задумав Мазєпа і К-о, Лівіцький повідомив Петлюру і той постанови не затвердив. Ось як пишуть М. Шаповал і К-о історію! В дійсності постанова 14 лютого не може бути жадним доказом, вона не була затверджена Директорією і тому не могла дати жадних юридичних наслідків. У своїй статті я цілком ігнорував цю постанову, не тому, що вона «некорисна для радикал-демократів», як інсинуїрує М. Шаповал, а просто тому, що вона, як незатверджена Директорією, не набрала законної сили і жадного значіння для моєї теми не мала. Знов же не затвердив цієї постанови С. Петлюра іменем Директорії не тому, що довідався про наміри Мазєпи, а тому, що змістом своїм та ухваленого «проєкту тимчасового закону про форми державного устрою» вона повторювала проєкти політичних партій (в тому числі й однопартійників М. Шаповала), які С. Петлюра раніше відкинув.

Але що значить для М. Шаповала факт, що постанова 14 лютого не була затверджена, не мала законної сили. Цей «клаптик паперу» йому потрібний, щоб потрясти ним перед непоінформованим читачем та проголосити, що сталася «перерва формально-юридичного і організаційного зв'язку» та що засновано нову державу під старою назвою У. Н. Р. з Петлюрою в ролі Президента... Добре. Коли М. Шаповал дійсно є переконаний, що говорить

правду, що формально-юридичний зв'язок з Трудовим Конгресом було порвано, закон Трудового Конгресу порушено, утворено нову державу, то здавалося б, цього вже досить для признання Директорії У. Н. Р. за владу незаконну, позбавлену всякого легального титула. Основна теза автора доведена й кінець. Дальніших «переворотів», нових порушень закону Труд. Конгресу верховна влада нової держави, а не попередньої скасованої У. Н. Р., вже й не може зробити, бо те, що вже раз порушено, скасовано, анульовано, не існує, і не може бути знов порушене. М. Шаповал думає інакше, він припускає і навіть доводить, що Директорія У. Н. Р. після цього першого «перевороту» зробила ще, і не один, а кілька, один за другим йдучих переворотів і порушень головних основ закону 28 січня 1919 р. І це видає з головою М. Шаповала, бо наочно показує, що він сам не переконався ще в тому, в чому хоче переконати читача, — чи дійсно-ж цей перший «переворот» є правдивий «переворот», справжній «розрив» з Трудовим Конгресом, чи може слідуєчий, другий, третій, четвертий переворот є тим справжнім «переворотом», на підставі якого можна вже сміливо не визнавати Директорії й уряду У. Н. Р. Ось чому М. Шаповал не задовольняється цим одним, вигаданим ним же переворотом, а з наростаючою силою ненависти й злоби т в о р и т ь нові «перевороти», обвинувачуючи в їх доконанні Директорію У. Н. Р., і кожний раз все збільшує число специфічних епітетів на її

адресу, щедро черпаючи їх із свого, на диво великого запасу.

Слідуєчий, другий по черзі, переворот, або «державно-переворотницький злочин» М. Шаповал бачить у постанові Ради Міністрів з 21 травня 1920 р., затвердженій С. Петлюрою іменем Директорії, про скасування уповноважень членів Директорії Макаренка й Швеця. Ця постанова викликала найгострішу критику з боку М. Шаповала та дала йому привід до того, що в полемичному захопленні він кинув на мою адресу тяжкі обвинувачення в «недобросовісності», в «науковій нечесності» і в «пислушництві». На ці обвинувачення я відповідаю М. Шаповалові тим, що зараз доведу його повну не тільки юридичну, але й звичайну безграмотність. Постанова Ради Міністрів з 21 травня 1920 р. містить в собі буквально слідуєче: «Ухвалена Радою Народніх Міністрів постанова про скасування уповноважень, наданих п. п. членам Директорії Макаренкові А. й Ф. Швецеві в м. листопаді минулого року, і про викликання їх з закордону на Україну. 1) З приводу відновлення праці уряду У. Н. Р. і перебрання міністерством закордонних справ провадження цілої закордонної політики, скасувати уповноваження, надані членам Директорії А. Макаренку і Ф. Швецю в м. листопаді 1919 року. 2) Визнати необхідним, в державних інтересах, негайне повернення на Україну з-закордону членів Директорії А. Макаренка і Ф. Швеця. 3) Доручити міністру закордонних справ не-

гайно про цю постанову довести до відома як членів Директорії А. Макаренка і Ф. Швеця, так і всіх дипломатичних представників од уряду У. Н. Р. закордоном. Голова Ради Народніх Міністрів І. Мазепа. Міністр закордонних справ Андрій Лівіцький. Іменем У. Н. Р. затверджую. Голова Директорії Петлюра. Посвідчив: За державного секретаря керуючий справами Директорії Миронович. 21 травня 1920 р.»

М. Шаповал пише: «А. Яковлів, згадуючи про постанову 21 травня, не може, як правник, подуматись до простої речі: Рада Міністрів, не давши жадних уповноважень членам Директорії, не могла й позбавляти їх уповноважень, даних сувереном(?) — Трудовим Конгресом... Рада Міністрів не сміла навіть ставити 21 травня такого питання, а Петлюра не смів і не мав права стверджувати таких постанов, бо... один член Директорії не має права позбавляти інших членів Директорії їх прав і функцій» (ст. 33). Для М. Шаповала — «справа — ясна: Мазепина Рада Міністрів і Петлюра 21 травня вчинили ганебне порушення конституційного закону У. Н. Р., даного Трудовим Конгресом. Це в державно-переворотницький злочин, за який його справці мусять понести кару» (там-же). А для мене те-ж ясно, що М. Шаповал цілком не розуміє того, що ухвалено в цій постанові, або списав у когось свої аргументи, не перевірявши їх, чисто як той учень, що, списуючи у товариша, як раз списав тут не те, що потрібно. М. Шаповал є переконаний, що постановою 21

травня члени Директорії А. Макаренко і Ф. Швець позбавляються своїх уповноважень, jako членів Директорії, а в дійсності справа йшла про скасування уповноважень, виданих цим членам Директорії 15 листопада 1919 р. за підписом голови Директорії С. Петлюри, голови Нар. Міністрів І. Мазепи і державного секретаря Шрамченка. Це були спеціальні повноваження, які уповноважували А. Макаренка і Ф. Швеця брати участь у міжнародній конференції в Парижі, затверджувати фінансово-економічні договори, мати вищий контроль над діяльністю установ У. Н. Р. закордоном, заключати прелімінарні договори і т. и. (повний текст у О. Доценка (кн. 4, стор. 319-320). Що справа йшла про скасування цих повноважень, а не уповноважень, jako членів Директорії, це видно з самого тексту постанови. По перше, постанова в п. 1 говорить: «скасувати уповноваження, надані членам Директорії в листопаді 1919 р.» (а Конгрес дав уповноваження 28 січня 1919 р.); по друге, коли б справа йшла про скасування уповноважень, jako членів Директорії, то чому-ж у п. 2 постановлено — викликати членів Директорії Макаренка й Швеця з-за кордону для праці і в п. 3 доручено міністрові зак. справ негайно довести про це до їх відома. Коли б дійсно Рада Міністрів скасувала уповноваження Макаренка і Швеця, jako членів Директорії, то вона не вважала б їх більше

членами Директорії і не закликала до повороту на Україну для праці в Директорії. Очевидно, що були скасовані не уповноваження їх, яко членів Директорії, а спеціальні повновасті, які були видані в листопаді 1919 р. і які були точно означені в постанові Ради Міністрів. Питання про те, чи мала право Рада Міністрів з'ясування голови Директорії, С. Петлюри, скасувати уповноваження, видані 15 листопаду 1919 р., розрішується позитивно, бо уповноваження ці були видані за підписами Голови Директорії С. Петлюри і Голови Ради Народніх Міністрів І. Мазепи, і тому вони, і тільки вони, мали повне право видані ними уповноваження скасувати. Ось який дійсний, правдивий зміст постанови 21 травня 1920 р. Буквальний текст її настільки ясний і недвозначний, що я не вважав потрібним додавати будь які пояснення. М. Шаповал думав інакше; він пустився в тлумачення постанови і при цій нагоді додав від себе те, чого в постанові не було, і таким чином «явно недобросовісний» та «нечесний» виклад зробив він, М. Шаповал, а не правник А. Яковлів.

Слідуючим, по черзі — третім, «переворотом» М. Шаповал вважає закон 12 листопаду 1920 р. «про тимчасове управління та порядок законодавства в У. Н. Р.», і трактує його, як акт, що суперечить і порушує закон Трудового Конгресу. М. Шаповал заперечує правильність мого тлумачення й пояснення цього закону, що я подав в «Тризубі», ч. 9. Я там писав: «По

своєму характеру закон про тимчасове верховне управління не є основним конституційним законом, а лише тимчасовим, що звів до купи прийняті раніше постанови та сформив фактичний стан річей, який утворився на підставі закону Трудового Конгресу і внаслідок нескликання Конгресу». М. Шаповал, по властивій йому манері, замовчує першу половину моєї фрази і наскокує на другу. Цим він хоче перенести увагу читача з того, що для нього було невідгідним і що він від читача ховає: А замовчує М. Шаповал те, що закон 12 листопаду не є основним конституційним законом в порівнянні до закону Трудового Конгресу, а законом тимчасовим, що містив у собі правила про розподілення функцій законодавчих і державного управління, в межах, встановлених Трудовим Конгресом, між Директорією, Радою Народніх Міністрів і новим органом — Державною Народньою Радою. Трудовий Конгрес передав законодавчі функції Директорії на час до скликання слідуєчої сесії, функції законопідготовчі — своїм комісіям. Після припинення праці Конгресу, внаслідок продовження і загострення «небезпечного військового часу», утворився такий «фактичний стан річей»: сесію Трудового Конгресу не можна було скликати, комісії Конгресу, що працювали де-який час, через тяжкі обставини часу му- сіли припинити працю, підготовка законопроектів фактично перейшла до Ради Міністрів. Цей

фактичний стан річей, що «утворився на підставі закону Трудового Конгресу і внаслідок нескликання Конгресу» — я це повторюю, — і що був оформлений постановою Директорії 15 листопаду 1919 р., і було зафіксовано в законі 12 листопаду 1920 р. М. Шаповал не хоче рахуватися з дійсністю. З його погляду, Трудового Конгресу уряд навмисне не скликав — значить порушено закон 28 січня, «Директорію анульовано», ніби-то, постановою 15 листопаду 1919 р., місцевих конгресів і трудових рад не утворено — знов порушення закону, «контролю комісій над урядом не допущено»(!?). Жадне з цих тверджень не є правдиве: Конгрес повинна була скликати його президія, а не уряд. Директорію не було анульовано, закон про конгреси і трудові ради видала Директорія, а не Конгрес, а не утворено їх, як тимчасових допомогових органів при комісарах, через те, що під час збройної боротьби та постійного пересування фронтів не було можливости утворити більш-менш постійну цивільну адміністрацію на місцях; нарешті, твердження, що контролю комісій над урядом не допущено, являється вже цілком безпідставним і голословним, про що вже було сказано вище.

Далі я писав: «по своїому змісту закон 12 листопаду майже нічого нового проти попередніх конституційних законів У. Н. Р. не вніс». Мій критик кепкує з цих слів, але не наводить доказів того, що я помилився. Дійсно, закон 12 листопаду майже нічого нового не вніс.

Сказав я «майже» тому, що цей закон прийняв постанову про утворення Державної Народної Ради, ніби-то нового органу. Але, по арт. 2 закону про Державну Раду, вона мала бути «тимчасовим органом народнього представництва», що скликався на 1 рік і мав діяти до скликання парламенту, себ-то Державна Рада мала бути тим предпарламентом, скликання якого так добивалися політичні партії, в тому числі і с.-революціонери, на початку 1920 р. Через утворення цього тимчасового органу народнього представництва тепер, на своїй території, давалася можливість участі і певного впливу представникам політичних партій, громадських установ і населення в справах державних, отже це було мірою демократичною, в дусі принципу Трудового Конгресу, а не реакційним чи контр-революційним актом, як його хоче представити М. Шаповал. Головне-ж, що Директорія, як була, так і залишилася верховною владою У. Н. Р., в її руках знаходилася верховна власть і відповідальність перед Трудовим Конгресом. Це була основна засада закону 28 січня 1919 р. і цієї засади законом 12 листопаду 1920 р. не було порушено. Новим в законі 12 листопаду був лише встановлений п. 4 порядок заступництва голови Директорії в надзвичайних випадках. Постанова Директорії з 15 листопаду 1919 р. передбачала лише випадок смерті С. Петлюри і в цьому випадку функції верховної влади мали виконувати члени Директорії, що залишилися в живих. За-

кон 12 листопаду передбачає всі можливі випадки, коли голова Директорії з яких будь причин не може виконувати своїх обов'язків; закон встановлює такий порядок тимчасового заміщення голови Директорії: першим заступником голови Директорії є голова Державної Ради, до скликання Ради — голову Директорії заступає колегія з 3-х осіб, а до скликання колегії — голова Ради Народніх Міністрів. Ріжниця між законом 12 листопаду і постановою з 15 листопаду 1919 р. міститься тако-ж і в тому, що, по закону, голову Директорії лише тимчасово заступають, тоді як по постанові 15 листопаду члени Директорії, що залишилися в живих, переймають на себе остаточно верховне керування справами Республіки. Закон 12 листопаду 1920 року ні в чому не порушує закону Трудового Конґресу, в якому випадки заміщення зовсім непередбачені. Закон 12 листопаду не порушує і постанови Директорії з 15 листопаду 1919 р., він лише доповнює її встановленням тимчасового порядку заміщення голови Директорії. Ця новелла закону прийнята була не для того, щоб «прокласти шлях А. Лівіцькому», як то твердить Шаповал (ст. 37), — це неправда, — а в силу конечної необхідности збереження державного центру У. Н. Р. В момент ухвали закону 12 листопаду 1920 р. в складі Директорії залишився один голова — С. Петлюра. А. Макаренко і Ф. Швець знаходилися у Відні і, не дивлячись на постанови Директорії з 21 травня і 20

жовтня 1920 р. про поворот їх на Україну для праці в Директорії (обидві постанови були прийняті тоді, коли Директорія й уряд знаходилися на території України), А. Макаренко і Ф. Швець одмовилися вернутися. Мало того, у Відні вони виносили постанови, якими «касували» постанови Директорії, а р. 1921 вкупі з п. Андрієвським зробили навіть спробу — відновити діяльність державного центру У. Н. Р. у Відні, на що жадного права не мали. Відмовившись вернутися до державного центру для праці в Директорії, А. Макаренко і Ф. Швець тим самим по своїй волі вийшли з складу Директорії і перестали бути її членами, бо спеціальні їх уповноваження для праці закордоном були скасовані, а лишатися членами Директорії, не приймаючи участі в її праці, вони не могли. По цій причині і було встановлено законом 12 листопаду 1920 р. додатковий і тимчасовий порядок заміщення голови Директорії. Встановлення цього тимчасового порядку заміщення, з причин конечної необхідности збереження державного центру У. Н. Р., державної традиції, легального титула влади У. Н. Р., в очах М. Шаповала являється нечуваним злочинном проти Трудового Конґресу, який він безграмотно іменує «сувереном» України. Але яке значіння має державний центр для М. Шаповала? Він найбільш лютує іменно через те, що державний центр не распався, існує. Що йому до легального титулу У.Н.Р., коли він поховав її зараз же по виїзді закордон; що йому

до традиції У. Н. Р., коли він під традицією У. Н. Р. розуміє не перманентність, неперерваність та континуїтет законної влади У. Н. Р., а те, що «реальна У. Н. Р. мала уряд в соціалістів, соціалізувала землю; видавала закон про владу трудову, владу селян і робітників», себто М. Шаповал під традицією У. Н. Р. розуміє просто внутрішню державну політику, що залежить від того чи іншого взаємовідношення політичних і соціальних сил даного менту, а тому несталу, перемінну, протилежну традиції законної державної влади.

Оце всі «докази», які подає М. Шаповал, щоб довести, що існуючий уряд У. Н. Р. не має традиції від Трудового Конгресу, ні легального титула, отже є незаконним і самозваним. Всі ці докази ми розглянули спокійно і об'єктивно, і на підставі аналізу та тлумачення тих же законів і постанов, які використав і М. Шаповал, довели, що як ці акти, так і загально відомі факти з доби нашої визвольної боротьби неперечно свідчать, що державний центр і уряд У. Н. Р. посідають всі законні права і легальний титул влади У. Н. Р. Ці права і титул уряд У. Н. Р. не узурпував, не захопив від якогось іншого законного уряду У. Н. Р., а дістав від Української Конституанти, від Трудового Конгресу. Уряд У. Н. Р. тримає легальний титул влади У. Н. Р. не тому, щоб з ним були зв'язані якісь персональні вигоди для його членів, як це уявляє собі М. Шаповал,

і не з жадоби до влади, а тому, що права верховної влади були «покладені» на Директорію волею Трудового Конгресу. Доки Трудовий Конгрес, чи інший рівний йому орган виявлення волі Українського Народу, не ухвалить перебрати на себе покладені на Директорію права верховної влади, доти Директорія У. Н. Р. і той, хто її нині на підставі закону 12 листопаду 1920 р. заміщає, мусять ці права зберігати непорушно, бо не мають права їх ні передати комусь, ані відмовитись од них.

На закінчення' пояснень, які я мусів подати тут для спростовання неправди, наклепів та інсинуацій М. Шаповала на живих і на мертвих, зазначаю ще, що М. Шаповал загрожує урядові У. Н. Р., всім «узурпаторам» — радикал-демократам суворим судом визволеної України, судом Трудового Конгресу, з якого «здоровими не вийдете!» Не страшні ці загрози! Уряд У. Н. Р. і ті, хто його визнає та підтримує, не бояться правдивого суду Українського Народу, вони готові дати відчит у всіх своїх вчинках, бо не почувають за собою жадної вини. Буде суд суверенної України—Народу Українського, буде й вирок, а до того ніхто не сміє, а п. п. Шаповал і Ко найменше, судити «судом неправедним» тих, хто продовжує на вигнанні працювати на користь батьківщини, зберігаючи непорушно легальний титул У. Н. Р.

